

Рад ове службе дао је и друге важне резултате, пре свега огроман прикупљени и у извесној мери солидно обрађени материјал који представља веома богати извор за даље историјске, криминалистичке, криминолошке, социолошке, психолошке и психијатријске студије у вези ратних злочинаца и ратних злочина уопште а посебно злочина који су извршени над народима и грађанима наше земље.

Можда је рад ове службе завршен нешто раније него што нам данас изгледа као целисходно. Услед тога нису могли да се приведу крају неки послови, да се објаве даљи материјали, нарочито завршна и обухватна публикација о целом послу и његовим практичним и теоријским резултатима, што би било од велике вредности.

По завршетку рада комисија, архиве земаљских комисија (сем докумената из непријатељских извора и прикупљене непријатељске литературе и штампе) предате су републичким јавним тужилаштвима, а архива Државне комисије делимично Савезном јавном тужилаштву а делимично Војно-историјском институту. У јавна тужилаштва прешао је и приличан број службеника комисија, те су их јавна тужилаштва користила за настављање рада по предметима комисија који су још били актуелни и у току.

Велика грађа коју је прикупила служба за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача налази се данас у неколико установа и донекле је разврстана по другим критеријумима. То у извесној мери отежава њено коришћење за даље проучавање и обраду као целине своје врсте али не представља битну сметњу. Тај задатак очекује наше историчаре и теоретичаре, нарочито стручњаке за најновију политичку и правну историју, као и за кривично и међународно кривично право. Даље проучавање и обрада ће показати све аспекте рада ове службе а пре свега њен важан допринос брзом и ефикасном чишћењу наше послератне средине од злочиначких остатака фашизма, што је био један од значајних политичких, моралних и правних предуслова за учвршћење и брзу изградњу нашег новог социјалистичког друштва.

Алберт Вајс

ПРОБЛЕМИ АРОНДАЦИЈЕ ЗЕМЉЕ У ЈУГОСЛАВИЈИ У ПОСЛЕРАТНОМ ПЕРИОДУ

I. — Питање комасације односно арондације земље као мање радикалног облика заокружавања поседа (1) није нимало ново. Већ у доба феудализма разбацаност парцела и традиционални тропољни систем са тачно утврђеним плодоредом, при чему општинска или сеоска заједница

(1) У литератури, а тако исто и у пракси, као што је познато, разликујемо тзв. радикалну или ширу комасацију (сепарацију или изолацију газдинстава), при чему се све расуте парцеле скупају у један комплекс на коме су смештени и пољопривредни објекти и зграде за становање, — и ужу, умерену комасацију или арондацију помоћу које се групишу растурене парцеле у један или више комплекса, али се при том не дира у постојећи систем кућа, привредних зграда, окућница и целог насеља. Код обе врсте комасација просецају се нови путеви и изводе се мање или веће мелиорације.

није допуштала никаква одступања, нису омогућавали да се производња животних намирница прилагоди захтевима тржишта. Са настанком и даљим развијањем капитализма почиње се јављати потреба за интензивном пољопривредом која ће пашњачко сточарство заменити стајским сточарством и гајењем крмног биља и која ће омогућити већу и разноврснију пољопривредну производњу. Међутим, средњевековни систем газдовања је то у великој мери онемогућавао. Зато је требало успоставити пуну приватну својину над земљом, поделити заједничке пашњаке, укинути заједницу поља и принудни ред у обради земље који је одговарао утврђеном и безусловно поштованом плодореду и који је произилазио из ондашњег тропољног система. Исто тако требало је спојити све разбацане парцеле у једну целину и на тај начин земљопоседника претворити у пуноправног сопственика таквог комплекса земље на коме би он сада могао да води своје газдинство имајући у виду једино захтеве тржишта (2).

Ако је буржоазија од времена свог ступања на светску позорницу па наовамо успела насилним или мирним путем, кроз аграрну реформу и разне друге мере, да оствари горе поменуте задатке и да обезбеди релативно повољне услове за афирмирање капиталистичког начина производње, — то се не може рећи и за комасацију земље. Упркос томе што комасација представља такву меру која пре свега омогућава стварање моћних сељачких газдинстава и уопште јачање сељачке буржоазије и упркос томе што комасирана пољопривредна газдинства имају знатна и у пракси доказана преимућства у односу на некомасирана, — ипак нити је до спровођења ове мере у капиталистичким земљама дошло тако брзо, нити је њено спровођење у живот ишло лако.

Прва груписања поседа изведена су већ половином XVI века, али се тек у XVIII и нарочито у XIX и у првим деценијама XX века приступа у низу европских држава обимнијим комасацијама (Шведска, Финска, Данска, Аустро-Угарска, Француска, Русија, Холандија, Швајцарска, Чехословачка, итд). У овим земљама често су биле у питању комасације које су биле спровођене само у појединим подручјима, а у свима њима цео овај процес трајао је дуго и, по правилу, нигде није дефинитивно завршен.

У почетку XIX века донети су први прописи који су се односили на комасацију земље у областима које су биле под управом Аустро-Угарске и које су касније ушле у састав Југославије. Тако је 1857 у тзв. „Царском патенту” постојало посебно поглавље о комасацији и новом дељењу поседа. Према овим прописима у већини случајева приступало се комасацији онда кад би се за њу изјаснило више од половине поседника и сељака који су имали више од половине земљишта које се имало комасирати. У 1894, у Хрватској Славонији објављен је посебан закон о комасацији земљишта по коме се ова мера могла спроводити ако би се за њу изјаснила само 1/5 пољопривредних газдинстава без обзира на величину површина којима она располажу. За подручје Хрватске, Славоније и Далмације био је донет 1902 нови закон о комасацији. Њиме се желело да се олакша

(2) Karl Kautsky: Agrarno pitanje, Beograd, 1953, s. 26, 27.

и упрости цео поступак око комасације. На основу њега могло се приступити комасацији и без сагласности већине власника земљишта уколико би се за ову меру изјаснила чак само 1/10 власника и уколико површине њиховог земљишта износе 1/4 површине коју би требало комасирати. Очигледно је да је овај закон ишао у прилог крупнијим газдинствима.

Иако је комасација у овим областима трајала дуго, ипак њоме нису биле обухваћене велике површине. Тако је од 1902 до 1921 у Хрватској било комасирано око 250.000 ха (3). Број парцела у свих 5 жупанија у којима је комасација спровођена био је сведен од 143.050 на 25.299. Најобимније мере у овом погледу спровођене су у Срему где је пре комасације било 108.322 парцеле, док је њихов број после изведених комасација био сведен на 22.075 (4).

За Војводину је важио закон о комасацији донет 1908 који је такође приликом груписања земље фаворизирао крупнија пољопривредна газдинства у односу на мања и сиромашнија.

Ако бисмо посматрали податке о обиму спроведених комасација у Хрватској, Славонији и Срему у времену од 1897 до 1941, могли бисмо да констатујемо да је за то време била изведена укупно 181 комасација и да је њима била обухваћена површина од 581.435 кј. Само у Срему било је спроведено 100 комасација на површини од 397.463 кј. (223.725,7 ха). Од тога је у периоду од 1921 до 1941 било спроведено 77 комасација које су обухватиле површину од 174.787,4 ха (5).

II. — У првим годинама после ослобођења ми смо приступили спровођењу важних мера у оквиру наше аграрне политике. Најзначајније од њих су, наравно, аграрна реформа и колонизација, стварање и развијање државних пољопривредних добара, сељачких радних задруга, општих земљорадничких задруга и задружних економија. На овај начин ми смо желели да створимо потребне услове за социјалистичку реконструкцију наше пољопривреде.

С обзиром на све ово, као и с обзиром на то да се у том времену очекивало да ће пре свега преко радних задруга, као и на друге начине, убрзо бити остварени значајни резултати у колективизацији пољопривреде, — било је сасвим природно што се онда није ни мислило на арондацију а још мање на комасацију земље. У то доба сматрани су мање или више депласираним напори који би били усмерени на груписање парцела индивидуалних власника, пошто се веровало да ће и тако кроз сасвим догледно време доћи до таквих радикалних промена у својинским односима на селу да ће бити непотребне и некорисне акције у вези са комасацијом земље.

Међутим, ако се у том времену сматрало да би било непотребно и неопортуно предузимати неке мере у погледу груписања земље при-

(3) Љубо Божих: Аграрна политика са основима земљорадничког задругарства, Сарајево, 1960, с. 155.

(4) Гавра В. Гојковић: Комасација земљишта, Загреб, 1926, с. 33.

(5) Никола Ј. Цвејић: Уређење атара у вези с мелиорационим, геодетским и другим радовима, Земун, 1936, с. 113, 114 (у рукопису).

ватних власника, — то не важи за земљу сељачких радних задруга и ондашњих државних пољопривредних добара. Први прописи у том погледу били су донети у току 1945 и 1946. Тако је Закон о аграрној реформи и колонизацији од 23. VIII. 1945 у свом чл. 23, водећи рачуна о преимућствима груписаних поседа, предвидео могућност да групе лица којима се додељује земља могу на свој захтев исту добити у једном комплексу под условом да оснују пољопривредну произвођачку, у ствари сељачку радну задругу. Ову могућност користио је знатан број колониста који су долазили у Војводину и Славонију.

Што се тиче пољопривредних добара, први прописи који су се односили на груписање и заокружавање њихових површина донети су 4. XII. 1946. То је била Уредба о арондацији државних пољопривредних добара општедржавног значаја. У њој се предвиђа да ће, у циљу рационалног обрађивања и што бољег искоришћавања земље, сва непокретна имовина (земља и зграде) физичких и приватних лица и задружних организација која се налази међу земљиштем државног пољопривредног добра прећи у својину државе и да ће се предати на управљање одговарајућем државном пољопривредном добру. Физичка и приватна правна лица и задруге од којих се одузима земља добиће у накнаду земљиште одговарајуће вредности. Уколико се на земљи која се предаје државном пољопривредном добру налазе и зграде и слични објекти, уступиће се физичким и приватним правним лицима и задругама зграде и објекти државног пољопривредног добра ако постоје на земљишту које им се даје у накнаду ил друге зграде и објекти из фонда станбених и пољопривредних зграда, а ако се таквим објектима и зградама не располаже, — онда се накнада, за исте исплаћује у новцу.

Уредба је предвиђала да је арондација обавезна и да се односи на сва неарондирана државна пољопривредна добра којима су у то време управљали савезна влада и њени органи. Такође је било посебно наглашено да ће и владе појединих народних република, у складу са начелима те уредбе, донети прописе о арондацији оних државних пољопривредних добара која се налазе под њиховом управом или управом народних добара на њиховом подручју.

III. — Неколико година касније, у условима када су била стечена извесна искуства у вези са арондацијом пољопривредних добара и када је већ било основано близу 7.000 сељачких радних задруга, које су у том времену обухватале скоро 20% од укупних обрадивих површина Југославије али чија је земља, по правилу, била у великој мери растурена и распарчана, — показало се да је потребно донети нове прописе о заокружавању поседа социјалистичких газдинстава. Зато је 2. XI. 1951 била донета Уредба о арондацији земљишта пољопривредних добара и сељачких радних задруга.

У овој уредби се, за разлику од претходне, детаљније говори о основним циљевима који треба да се остваре спровођењем арондације. Тако се у чл. 1 подвлачи да се арондација може вршити само у циљу рационалнијег обрађивања земљишта, спровођења мелиорационих радова,

омогућавања изградње економских дворишта или подизања нових винограда или воћњака. У истом члану напомиње се да се по прописима ове уредбе може вршити и арондација земљишта економија, фарми и сличних организација које се претежно баве пољопривредном производњом или огледима везаним за такву производњу.

У погледу накнаде за непокретну имовину која је путем арондације припојена државним пољопривредним добрима или радним задругама ова уредба садржи углавном исте прописе као и уредба о арондацији земље из 1946. Новина у односу на 1946 је углавном у томе што се сада сва ова питања регулишу детаљније и што се посебно подвлачи да ће се, уколико накнаду за одређена земљишта и зграде треба дати у новцу, процена дотичних земљишта и зграда вршити према ценама у слободној продаји.

Уредба о арондацији од 2. XI. 1951 посебну пажњу поклања заокружавању земљишних површина сељачких радних задруга. Ово је потпуно схватљиво када се има у виду да је њихово земљиште у 1951, као што је малочас поменуто, било веома растурено и уситњено, што је, уз остале опште познате услове у којима су радиле ове задруге, у великој мери отежавало и чинило неекономичним њихово пословање. Подаци, на пример, показују да је у 1951 само 308 сељачких радних задруга у Србији, укључујући ту и Војводину — имало 153.648 ха земље у 36.000 парцела, из чега се види да је просечна величина парцеле износила 4,23 ха. Овде је реч у ствари највећим делом о колонистичким задругама које су, по правилу, земљу примале у комплексима. Међутим, стање је у овом погледу у другим републикама било још горе. На пример, 240 сељачких радних задруга у Хрватској имало је 32.374 ха земље растурене у 17.334 парцеле, што доказује да је просечна величина једне парцеле износила 1,86 ха (6). Поједине радне задруге имале су земљу растурену чак и у око 500 парцела.

Имајући у виду до које мере може бити осетљиво питање арондације земљишта пољопривредних добара и сељачких радних задруга, уредба је настојала да тачно прецизира услове под којима се иста може вршити. То се нарочито односило на арондацију земљишта сељачких радних задруга. Поред општих услова који су малопре поменути, посебно се предвиђало да се ова мера може спроводити само у следећим случајевима: 1) ако је у једном селу већина земљорадничких домаћинстава учлањена у једну или више сељачких радних задруга или ако површине земљишта у општеној имовини и земљишта сељачких радних задруга заједно чине већину земљишта у једном селу а арондација не би изазвала велики поремећај у односу на земљишта приватних власника, — или 2) ако се арондација врши само у границама једног земљишног потеса или групе парцела, при чему се у накнаду могло дати само земљиште у истом потесу односно у групи парцела, а уколико власник пристане, — онда и на неком другом месту. Власнику земљишта које је обухваћено арондацијом имало се, у принципу, дати на име накнаде друго одговарајуће

(6) Едвард Кардељ: Задаци наше политике на селу, „Комунист“, бр. 2/1949, с. 66, 67.

земљиште, а само по његовом пристанку ова накнада могла се исплатити у новцу.

Ако би арондацијом били захваћени виногради, воћњаци и слични дугогодишњи засади, онда се на име накнада морало дати земљиште са истим засадима, а само изузетно, ако таквог земљишта нема, онда се могло, на основу комисијске процене, дати у замену и земљиште са другим културама.

Прописи који су се односили на поступак у вези с арондацијом (покретање, образовање и надлежност комисија за спровођење арондације, услови за подношење жалби против комисија, итд.) водили су рачуна о томе да се, с једне стране, обезбеди законитост, брзина и ефикасност у спровођењу ове мере, а да се, с друге стране, извођењу исте приступа само у оним случајевима када је то целисходно и корисно и када постоје погодни услови за њену успешну реализацију.

Да би се омогућило благовремено завршавање јесење сетве и дубоког зимског орања на имањима пољопривредних добара и сељачких радних задруга, почетак спровођења арондације предвиђене Уредбом од 2. XI. 1951 био је померен за 16. I. 1952. Али ни после тога нису у вези с арондацијом постигнути неки нарочито значајни резултати. Било је, истина, радних задруга у којима је ова мера догела до знатног смањења броја њихових парцела. На пример, у Војводини су 573 сељачке радне задруге у 1951 располагале са 126.000 парцела, при чему је свака задруга имала просечно по 219 парцела, а поједине парцеле износиле су просечно око 4 ха. После арондације земљишта ових задруга број парцела сведен је на 6.700 или просечно око 12 парцела на једну радну задругу. Просечна површина сваке парцеле порасла је на око 80 ха (7).

Треба напоменути да арондација земљишта пољопривредних добара и радних задруга није ни из далека била изведена на онакав начин и у оном облику како је она била замишљена приликом доношења малопре поменуте уредбе. Она је, уколико се тиче сељачких радних задруга, била спровођена једва нешто преко године дана. Па и за то време услови у којима је требало примењивати прописе о арондацији земљишта ових задруга били су крајње неповољни. То је био период када су многи сељаци желели да напусте радне задруге и да се врате индивидуалном начину обраде земље. Знатан број задругара био је поднео молбе за излазак из задруга а још већи број се спремао да то учини. Радне задруге, из разлога који су већ добро познати и који су досад често анализирани, највећим делом нису биле успеле да се афирмирају као газдинства која би могла доказати своју економску оправданост. Сви су очекивали да ће у оквиру наше аграрне политике бити предузете озбиљне мере које ће омогућити пословање и рад ових задруга на сасвим новим концепцијама. Због свега овога ни малочас изложени прописи у вези с арондацијом нису могли бити спровођени у живот довољно ефикасно и радикално. Узгред се може додати и то да су у појединим покрајинама биле предузимане и такве мере у вези с груписањем земљишта које нису биле у складу са

(7) Љ. Вожић: н. д., с. 374.

законским прописима и које су изазивале незадовољство индивидуалних власника. Ове у неку руку „дивље“ арондације довеле су и до многих спорова између појединих пољопривредних произвођача и земљорадничких задруга.

IV. — Уредба о имовинским односима и реорганизација сељачких радних задруга од 30. III. 1953 и мере које су у вези с њом биле спроведене доводе до обустављања свих послова у вези с арондацијом земљишта ових задруга. Та уредба је, као што је познато, прописивала да је радна задруга дужна вратити индивидуалним сељацима који иступају из задруге земљу коју су они унели приликом ступања у чланство. Према прописима донетим нешто касније (Закон о пољопривредном земљишном фонду од 27. V. 1953), чланови сељачке радне задруге који имају обрадивог земљишта преко 10 а у сасвим изузетним случајевима и до 15 или и више од 15 ха добијају приликом иступања из радне задруге само онај део који заједно са њиховом окућницом не прелази максимум који је одређен малопре поменутиим законом, док се земљиште изнад тог максимума имало унети у пољопривредни земљишни фонд. Уредба о имовинским односима и реорганизацији сељачких радних задруга водила је рачуна о раније спроведеним арондацијама земљишнихседа сељачких радних задруга, па је зато у чл. 21, ст. 2, предвидела да задруга има право, уколико би се враћањем земље распарчавао земљишни posed који остаје задрузи а који је груписан или ако је задруга на дотичној земљи извршила инвестиције већег обима, — да сопственику уместо унете земље да другу земљу исте вредности, односно ако таквом земљом не располаже, онда да му да земљу мање вредности с тим што би му разлику исплатила у новцу.

Не би требало, међутим, преценити значај ових прописа пошто се они односе само на случајеве када се радне задруге не расформирају него настављају са својом делатношћу. А како је у току 1953 од близу 7.000 сељачких радних задруга, колико их је било у 1951, наставило са радом само неколико стотина, док су остале биле или распуштене или су се мањим делом припојиле општим земљорадничким задругама, — то је практични ефекат ове мере био сасвим скроман.

Ваља напоменути да ова уредба, с обзиром на опште услове у којима је била донета, није могла до краја спровести принцип чувања груписаних земљишта и већ раније формираних комплекса који су обрађивале радне задруге од распарчавања приликом иступања појединих сељака из тих задруга. То се види пре свега по томе што се у чл. 22 предвиђа да ако је група чланова унела у задругу неподељени земљишни комплекс, што је омогућавао чл. 23 Закона о аграрној реформи и колонизацији, — онда ће се у случају иступања из задруге сваком поједином домаћинству вратити одговарајући комад тог земљишта према величини његовог сувласничког дела. На овај начин дошло је до уситњавања и оних комплекса земље који су тога били поштеђени приликом спровођења аграрне реформе и колонизације у току 1945 и 1946.

Треба још додати да је Закон о пољопривредном земљишном фонду у својим прелазним наређењима предвидео да се одредбе Уредбе о арондацији земљишта пољопривредних добара и сељачких радних задруга од 2. XI. 1951 имају примењивати и на арондацију земљишта свих пољопривредних организација а пре свега, наравно, пољопривредних добара, којима се по одредбама тога закона може додељивати земља из пољопривредног земљишног фонда општенародне имовине. У истим прелазним наређењима посебно се наглашава да престају важити одредбе чл. 2 поменуте уредбе о арондацији, тј. одредбе које се односе на могућност да сељачке радне задруге под малочас анализираним условима траже арондацију свог земљишта. Из овога произилази да се убудуће могло озбиљније рачунати само на арондацију земљишта пољопривредних добара и унеколико и на арондацију земљишта осталих пољопривредних организација којима би била додељена земља из општенародног земљишног фонда.

Међутим, после 1953, гледајући у целини, с обзиром на опште услове у којима се налазила наша пољопривреда, сасвим мало се радило на груписању земљишта пољопривредних организација иако су, као што смо малочас видели, постојећи законски текстови то допуштали. Да је то тако види се, између осталог, и по томе што су, на пример, 242 пољопривредна добра у ужој Србији у 1955 поседовала нешто преко 90.000 ха земље која је била разбацана у 16.815 парцела, при чему је земља појединих од њих била растурена на територији више катастарских општина (8). Ни код земљорадничких задруга ситуација у овом погледу није била ништа повољнија. На пример, у 1956 је 575 сељачких радних задруга, колико их је укупно било у том времену, располагало са 215.231 ха земље која је била растурена у 16.418 одвојених парцела. Још горе стање у погледу распарчаности поседа имамо у општим земљорадничким задругама. Тако су 5.664 опште земљорадничке задруге имале у својим рукама у 1956 укупно 181.206 ха, а та земља била је разбијена на 38.342 одвојене парцеле (9).

Иако је оваква уситњеност и растуреност поседа пољопривредних добара, сељачких радних задруга и задружних економија представљала велику сметњу у нашим напорима усмереним на повећање пољопривредне производње у оквиру социјалистичког сектора, ипак све до 1959 није било могућно предузети неке озбиљне и на дужи рок срачунате мере које би олакшале и омогућиле арондацију земљишта ових пољопривредних организација. Треба, додуше, поменути да је од 1957 па надаље било покушаја да се путем кооперације обрађује земља по потесима, чиме се на добровољној бази, кроз повољније цене услуга и радова за спојене парцеле, обезбеђивало груписање земље индивидуалних сељака. Али ни ове мере, које су предузимале опште земљорадничке задруге, нису дале неке значајније и трајније резултате, иако су у вези с тим били забележени извесни почетни успеси.

(8) „Вилтен Удружења пољопривредних производних предузећа“, бр. 1/1956, с. 1, 2.

(9) Главни задружни савез ФНРЈ: Стање задруга и задружних организација, Београд, 1957, с. 29, 31, 32, 7, 13, 14.

V. — Закон о искоришћавању пољопривредног земљишта од 19. X. 1959, решавајући друга важна питања у вези са најрационалнијом обрадом и експлоатацијом пољопривредних површина у нашој земљи, посвећује читаву једну главу арондацији земље. Ни овај закон, наравно, не решава дефинитивно и потпуно ово питање, али он, за разлику од Уредбе о арондацији земљишта пољопривредних добара и сељачких радних задруга од 2. XI. 1951, садржи, с једне стране, шире и прецизније прописе или даје овлашћења за доношење прописа о томе под којим условима се може вршити арондација земљишта појединих пољопривредних организација и, с друге стране, оно што је потпуна новина, предвиђа, под одређеним условима, могућност арондације земље и у корист индивидуалних пољопривредних произвођача.

Закон пре свега начелно прописује да се арондација може вршити у циљу рационалнијег обрађивања земљишта, механизације пољопривредних радова, спровођења мелиорационих и противерозионих радова, омогућавања изградње економских дворишта, подизања дугогодишњих засада и слично. У принципу, закон предвиђа да се арондација може вршити само у корист пољопривредних организација, и то само у том случају ако земљишне површине које користе једна или више пољопривредних организација износе више од прописаног процента од укупне површине пољопривредног земљишта у једном одређеном потесу и ако се већи део осталих земљишта у истом потесу не обрађује у кооперацији. Овај проценат одређују поједине републике и он у Хрватској износи 20%, у Србији, Босни и Херцеговини и Македонији 30%, но с тим што се у Босни и Херцеговини и Македонији предвиђа да он на подручјима хидромелиорационих система износи само 10%.

Арондација се изузетно може допустити и у корист индивидуалних сељака који су закључили уговоре о дугорочној кооперацији али под условом да је примена модерних метода у обради земље омогућена и остварена на тај начин што је већина ових произвођача у потесу склопила такве уговоре с одређеном пољопривредном организацијом или пак тако што су такви уговори склопљени за површине које прелазе тачно утврђени процент укупне површине пољопривредног земљишта у потесу. Овај процент такође одређују народне републике и он, на пример, у Србији износи 60%, а у Хрватској и Босни и Херцеговини 50%. У овом случају предлог за покретање поступка у вези с арондацијом подноси она пољопривредна организација са којом су такви уговори склопљени, и то у име и уз пристанак индивидуалних пољопривредних произвођача у чију корист ова мера треба да се спроведе.

Као и у ранијим прописима, тако се и сада предвиђа да сопственик земљишта које се припаја арондацијом има право да у накнаду за припојене парцеле добије одговарајуће земљиште истог квалитета и културе, и то заједно са станбеним и економским зградама ако их је било на земљишту које је обухваћено арондацијом. Ако су власници оваквог земљишта неземљорадници, накнада им се, по правилу, исплаћује у новцу. Истовремено би требало додати да закон о искоришћавању пољопривредног земљишта предвиђа да најважније одлуке у вези са спрово-

ђењем арондације доносе срески народни одбори, што заједно са осталим прописима о поступку у вези с арондацијом треба не само да осигура законитост у вези са спровођењем ових мера, него и да обезбеди да се арондација, с обзиром на сложеност целог проблема и разноврсне реперкусије које би она могла изазвати на селу, изводи само у оним случајевима где за то постоје сви потребни услови.

Ако бисмо посматрали ове прописе у целини и ако бисмо оцењивали њихов практичан ефекат, онда бисмо могли констатовати да ће они омогућити пољопривредним добрима да под условима знатно повољнијим и лакшим него раније траже арондирање својих земљишних површина. С друге стране, ове одредбе даће извесног подстрека пољопривредним добрима а нарочито земљорадничким задругама да се труде да склапају уговоре о дугорочној кооперацији са индивидуалним сељацима, пошто ће тако бити у стању да се користе наведеним прописима о арондацији земље. То ће омогућити боље искоришћавање њихових пољопривредних машина, пошто ће парцеле њихових партнера у заједничкој обради земље бити груписане по потесима. То ће истовремено заинтересовати и индивидуалне пољопривредне произвођаче да ступају у односе кооперације са пољопривредним добрима и земљорадничким задругама, јер на овај начин могу очекивати да ће уместо неких удаљених и евентуално мање погодних парцела добити у потесима где се спроводи арондација ближе и за обраду подесније и чак и плодније парцеле.

Међутим, не треба никако изгубити из вида да арондације које се изводе у корист индивидуалних пољопривредних произвођача који су закључили уговоре о дугорочној кооперацији ни из далека не представљају нека комплетна и трајна решења. Ово пре свега због тога што се оне покрећу и спроводе само и искључиво онда када постоји дугорочна кооперација, што значи да то није редовна и стална мера него њен обим зависи од тога да ли је у одређеним крајевима мање или више проширен овакав облик сарадње између земљорадничких задруга и добара и индивидуалних власника и да ли је он показао мање или веће економске резултате.

VI. — Као што се види из свега овога што је досад изложено, у нашој земљи је још увек нерешен проблем груписања многобројних ситних парцела индивидуалних сељака, а већим делом и површина које припадају пољопривредним добрима, а нарочито сељачким радним задругама и задружним економијама.

Када се говори о заокружавању земљишта индивидуалних сељака нужно је још напоменути да је у Хрватској 24. XII. 1954 био донет Закон о комасацији земљишта. Према чл. 1 тога закона комасација земљишта спроводи се у циљу да се стварањем већих и правилних земљишних честица омогући њихово економичније обрађивање и рентабилније искоришћавање, као и да се створе повољнији услови за уређење и развитак насеља. Комасација се може спроводити или на захтев интересената или по одлуци државног органа. У првом случају се ова мера може спровести уколико се за њу изјасни већина власника земљишта које долази у обзир

за комасирање. Комасација се може спровести и у случају кад не постоји захтев приватних власника уколико то одлучи државни орган, што он може учинити у следећим случајевима: а) кад се изводе већи хидротехнички и мелиорациони радови; б) кад се изграђују веће и за заједницу значајне саобраћајнице; в) кад је потребно арондирати земљиште које је општенародна имовина; г) у случају мелиорације крша и слично. Почев од 1955 па надаље на основу овог закона спроведена је комасација у катастарским општинама: Слатиник, Задубравље, Трбјанска Купа (срез Славонски Брод), Сасветски Краљевац (срез Загреб), Сољани, Строшињци, Маркушићи и Свињаревци (срез Винковац). Нарочито се сматра успелом комасација која је изведена у к.о. Свињаревци (10).

На овом месту требало би подсетити на то да је и у Срему, где су већ до 1914, као и између два светска рата, стечена знатна искуства у погледу груписања земљишта, и у периоду од 1955 до 1960 била спровођена комасација поседа индивидуалних власника. Ове мере биле су спровођене на основу предратних прописа. Тако је на овај начин изведена комасација у катастарским општинама Вишњићево, Адашевци, Јамена, Буђановци, Доњи Товарник, Суботишче и Огар. Према подацима којима располаже Геодетска управа НР Србије, овим мерама комасације било је обухваћено 33.251 ха. Комасација је показала позитивне резултате. На пример, у катастарској општини Јамена просечна величина парцеле пре комасације износила је 0,90 а после комасације 4 ха. Својевремено узурпирана земљишта одузета су од приватних власника, па се тако општенародна имовина повећала за 142 ха. Паралелно са груписањем земљишта спроведени су и одређени мелиорациони радови, израђени путеви и прилази до свих парцела, елиминисане непотребне међе, чиме се добило 109 ха обрадиве земље, итд. (11). Пре комасације у свих 7 катастарских општина било је 48.325 парцела, док је њихов број после комасације, према службеној евиденцији Геодетске управе АПВ, био сведен на 19.426.

Комасације земљишта које су извођене у Хрватској и у Срему, као што видимо, обухватају сасвим мали, у ствари безначајни део укупних обрадивих површина у земљи. Међутим, више је него очигледно да велика разбијеност и уситњеност поседа индивидуалних газдинстава, чиме се, као што је то добро познато, одликује наша данашња пољопривреда, представља врло озбиљну сметњу подизању продуктивности рада и повећању производње у оквиру ове гране привреде. На пример, из података којима располаже Геодетска управа ФНРЈ видимо да је у 1960 3,309.885 тзв пореских домаћинстава, (тј. таквих домаћинстава која поседују неку непокретну имовину), имало земљиште које је било разбијено у 54,580.237 катастарских парцела. Иако је број стварних парцела нешто мањи него катастарских, пошто се у пракси могу појавити две или више фактички спојене парцеле које се у катастарским елаборатима због различитих терета, службености, итд. евидентирају одвојено, — ипак и ови подаци јасно сведоче о великој распарчаности земљишних површина код нас. Ово

(10) Светислав Јовановић: Комасације, Београд, 1957, с. 105, 106 (у рукопису).

(11) Светислав Јовановић: Проблеми комасације (уређење поседа) у Војводини, с. 3 (у рукопису).

утолико пре што се процес цепања и уситњавања парцела наставља и данас, па се тако у наредним годинама може очекивати даље повећање броја парцела. У вези са тим треба додати да већ ни сада у нас није реткост да једно домаћинство са површином од око 5 ха има земљу разбацану у 50 до 200 минијатурних парцела.

Још је Кауцки наглашавао да је немогућно рационално газдовање на ситним и разбацаним парцелама. Поред разних других тешкоћа, ту се губи много времена док се дође од једне парцеле до друге, не може се искоришћавати и практично се губи земља која иде на многобројне путеве и међе, итд. Таква разбацаност парцела, како закључује Кауцки, не само да омета сваки успон сељачке пољопривреде већ је све дубље срозава (12). Један други аутор, говорећи о проблему комасације земље у Западној Немачкој, где од укупне обрадиве површине од 14 милиона ха треба комасирати још око 6,5 милиона, наводи да због распарчаности и растурености парцела од 7 милиона људи запослених у пољопривреди у 1954 најмање 4 милиона лица ради нерентабилно, при чему њихов псеудоинтензиван начин обраде земље представља у ствари трошење самог националног захотка (13). Оно што је напред речено важило је, у принципу, и за нашу пољопривреду у предратном периоду. Велика расцепканост и растуреност поседа чинила је да су неки удаљени комади земље били слабо и недовољно обрађени, да се због многих међа, живица и врзина све оранице нису ни могле обрадити у потпуности, што је све још више смањивало и иначе ниске и недовољне приносе (14).

Разуме се да и садашња уситњеност наших поседа има све оне негативне стране о којима је горе било речи. Томе би још требало додати да све ово онемогућава или бар у великој мери омета и чини неекономичном и нерационалном употребу савремених пољопривредних машина, тако да резултати које постижемо у пољопривреди не одговарају стварним улагањима које заједница чини у намери да модернизује и повећа производњу на индивидуалним, као и на социјалистичким пољопривредним газдинствима.

VII. — Из свих наведених разлога нужно би било приступити решавању овог важног питања. Ово тим пре што је успешно искоришћавање земљишта на подручју хидромелиорационих и антиерозионих система, који се код нас сада изграђују и који ће се убудуће још у већој мери изграђивати, — везано за спровођење комасације или бар арондације земљишта и у вези с тим за подизање нове или реконструкцију постојеће мреже путева, прилаза, итд.

Наравно да се не може очекивати да би се комасација па чак и арондација могла спровести лако и без икаквих тешкоћа. Цео тај поступак је дуг и скуп. То захтева у извесним подручјима сложене геодетске

(12) К. Каутски: *n. d.*, s. 381.

(13) Едуард Ланг: Проблеми савремене комасације (предавање одржано на XXXIX заседању геодета у Визбадену 1954), с. 2 (у рукопису).

(14) Миленко Радотић: Наша сељачка господарства и њихова будућност, Загреб, 1937, с. 48, 49; Г. Гојковић: *n. d.*, с. 29, 30.

радове (тамо где то још није учињено), односно претпоставља ажурирање катастарских елабората (тамо где су катастарске књиге већ раније уведене али где су наступиле многе промене које нису евидентиране). Поред тога, као што то показује искуство и у свим другим земљама где је спроведена комасација, сељаци показују велики скептицизам, и то како приликом припрема, тако и при извођењу ових радова, иако се касније обично увере да је то за њих корисно. Ова резервисаност потиче прво отуда што се они боје да неће увек добити у замену за своје парцеле земљу одговарајућег квалитета, да ће добити парцеле које ће бити удаљене од села (уколико се спроводи само арондација), да ће, ако се изводи права комасација, бити сувише изоловани од насеља у којима су раније живели, затим да ће опасности од града и сличних елементарних непогода бити за њих веће кад су им све парцеле груписане него кад су распарчане, (15), да ће морати сносити мање или веће трошкове у вези са спровођењем ове мере, итд. Све ове тешкоће које искрсавају у вези са групирањем земљишта су, уосталом, и разумљиве, јер је, како каже Кауцки, ову меру уистину тешко извршити а да нико при томе не буде нимало оштећен, а још теже да се при том нико не сматра оштећеним (16). На овај начин се и у нашим условима приватна својина на земљу јавља као препрека прогресу који у оквиру пољопривредне производње представља груписање земљишта.

Међутим, јасно је да све ове тешкоће које се јављају у вези са комасацијом и арондацијом о којима смо сада говорили, као и друге сличне тешкоће које посебно не анализирамо, — нису такве природе да се не могу пребродити. Са њима су се, узгред буди речено, сукобљавале и поједине капиталистичке земље и углавном су биле у стању да их савладају, при чему су овакве мере, као што је познато, често спроведене на штету сиромашнијих служева на селу. Утолико пре би се ове и сличне тешкоће могле савладати у нашим условима. Али овде се сада поставља једно друго принципијелно питање. Наиме, основна и најважнија ствар у свему овоме је да ли се, начелно узевши, комасација и арондација земљишта индивидуалних власника у нашим условима, када је најбитнији задатак у оквиру наше аграрне политике социјалистички преображај села, — могу сматрати и могу оценити као корисне и целисходне.

Што се тиче најрадикалнијих мера у вези са заокружавањем земљишта као што је комасација, могло би се рећи да она у садашњим нашим условима, с обзиром на сложен и скуп поступак и с обзиром на поремећаје и велика померања до којих може довести у међусобним имовинским, као и социјалним, станбеним, комуналним и сличним односима на селу, — није неопходна. Али када су у питању мање радикални облици груписања земље као што је арондација, налазимо да има довољно оправдања да се овом питању поклати и већа пажња него што је то досад било чињено.

(15) С. А. Сефоод: *Komasacija s naročitim obzirom na prilike u Jugoslaviji*, Beograd, 1933, s. 39, 40.

(16) К. Kautsky: n. d., s. 383.

Као што је и раније подвучено, донекле је и разумљиво што се наша земља до 1953 није много бавила овим проблемом. Али ни после 1953, када се већ могло рачунати са тим да процес колективизације и социјалистичког преображаја пољопривреде неће теће тако брзо како су неки веровали, углавном се није, све до 1959, приступало доношењу прописа и практичном спровођењу арондације земљишта индивидуалних газдинстава. Тек октобра 1959, као што смо видели у ранијим излагањима, доносе се прописи који предвиђају арондацију земље у корист индивидуалних сељака уколико су склопили уговоре о дугорочној кооперацији. Међутим, јасно је да је база за спровођење ове мере прилично уска, пошто виши видови кооперације, где индивидуални сељаци и одређене пољопривредне организације заједнички обрађују земљу, заједнички сnose ризик и деле приходе у сразмери према уложеном раду и средствима за производњу, а очигледно само они могу да буду основа за овакву арондацију, — нису на нашем селу још толико проширени. Тако на овај начин само релативно мали број индивидуалних власника може да се користи поменути прописима и да тражи арондацију земље.

Из свега овога произилази да би било нужно донети одредбе које би омогућиле спровођење арондације земљишта индивидуалних сељака на много широј бази него што допуштају садашњи позитивни законски текстови. Можда би се могло приговорити да оваква мера нема чисто социјалистички карактер, да би она водила ка консолидовању ситних сељачких газдинстава, да би допријела конзервирању постојећих односа на селу, итд. Међутим, ни рента која се у оквиру кооперације и ван ње, у случају обичног закупа, исплађује индивидуалним сељацима не представља, како наглашава Кардељ, никакву социјалистичку категорију него чак значи концесију социјалистичког друштва сељаку, — па је ми ипак толерирамо, и то зато што она омогуђује постепени прелазак индивидуалних сељака на позиције социјализма (17). Па чак ни саму кооперацију у пољопривреди ми такође не третирамо тако као да је она сама себи циљ и као да она сама по себи значи пут у социјализам. Ми смо трамо да је она само један од инструмената који ће омогућити, олакшати и убрзати прелазак на социјализам у оквиру пољопривреде (18).

Имајући све ово у виду, ми налазимо да се арондација земље индивидуалних сељака, пошто је јасно да она омогућава боље и рационалније искоришћавање пољопривредних површина, може посматрати као једна од мера која доприноси повећању ратарске производње, повећању приноса по хектару, развитку сточарства, итд., и да би зато требало створити услове који ће довести до њене шире примене. Реч је, наравно, о умереним облицима заокружавања земљишта који ће довести до груписања многобројних ситних парцела индивидуалних власника у један или бар неколико већих комплекса. Све ове мере могу се комбиновати и са акцијом у вези са откупом земље коју сада спроводе земљорадничке задруге и пољопривредна добра и коју ће убудуће спроводити још у већој

(17) Едвард Кардељ: Проблеми социјалистичке политике на селу, Београд, 1959, с. 154, 155.

(18) Е. Кардељ: н. д., с. 296.

мери, као и са дугогодишњим закупом земље. Исто тако арондација земље биће, како то показује и досадашње искуство, не само корисна него и неопходна приликом изградње и искоришћавања хидромелиорационих и сличних објеката. Она ће исто тако бити потребна и при сређивању постојећег општедруштвеног фонда земље, о чему, као о једном од важних задатака који стоје пред нама, говори и Друштвени план привредног развоја Југославије од 1961 до 1965, као и приликом спровођења низа мера помоћу којих треба одузети од индивидуалних власника узурпирана земљишта која припадају општедруштвеном сектору.

Због свега овога сматрамо да шире спровођење умерених облика груписања земљишта индивидуалних власника неће ни у чему ометати напоре који се код нас чине у правцу социјалистичке реконструкције села. Напротив, ако у међувремену буду створени повољни услови за даље проширење система кооперације, као једног прелазног облика који води ка социјалистичким односима у пољопривреди, ако кроз откуп земље индивидуалних сељака или кроз дугогодишњи закуп буду створени све погоднији услови за повећање социјалистичког сектора у оквиру пољопривреде, — онда не само да ништа неће сметати чињеница што је земља индивидуалних власника који ступају у кооперацију или који дају земљу у закуп или је сасвим напуштају и продају задругама или добрима — арондирана, него ће то чак и олакшавати даљи процес подруштвљавања земље и модернизовања пољопривредне производње на тако заокруженим комплексима.

Сигурно је и очигледно да шира арондација земљишта индивидуалних власника, при свем том што ће учинити продуктивнијим њихов рад и олакшати њихов живот, неће и не може зауставити процес даљег напуштања села од стране аграрног становништва и његовог запошљавања у оквиру разних непољопривредних делатности, што доводи до сталних измена у социјалној и класној структури наше земље. Тај процес, који је природна последица брзе изградње индустрије, условљаваће и олакшаваће пораст општедруштвеног сектора у пољопривреди, јер је знатан део сељака и сада а убудуће ће у све мањој мери бити везан за земљу. То захтева да пољопривредна добра и задруге преузимају на себе све веће обавезе у погледу обезбеђења одређеног нивоа пољопривредне производње. Оне ће то остваривати, с једне стране, повећавајући производњу на сопственим или закупљеним површинама и, с друге стране, омогућавајући већу производњу на имањима која се обрађују у кооперацији. Али пошто на овај начин још ни издалека нису обухваћене све обрадиве површине у земљи, неопходно је потребно створити услове за повећање пољопривредне производње и на индивидуалним газдинствима. Постепено спровођење арондације многобројних ситних и разбацианих парцела индивидуалних власника, заједно са многим другим мерама у оквиру наше аграрне и економске политике уопште, може у знатној мери да допринесе остваривању тог важног задатка. Зато сматрамо да заједница има интереса да овом питању посвети потребну пажњу.